

постерів «соціальна робота очима студентів» і т. ін.), культурне дозвілля (тематичні кураторські години із залученням фахівців соціальної сфери, екскурсії стародавніми пам'ятками культури України, перегляд вистав театрів і т. ін.) виховує лідерські якості у студентів, допомагає стати більш впевненими в собі, мобільними, швидко реагувати на поставлені завдання, відчутти себе частиною колективу, вміти швидко приймати рішення, бути патріотом своєї країни, навчального закладу та професії.

Висновки. Майбутні фахівці соціальної роботи повинні досконало володіти знаннями, уміннями та навичками, мати певний набір життєвих цінностей та принципів, вміти швидко реагувати на нестандартні ситуації, приймати рішення, бути гнучкими і мобільними. В умовах аудиторних занять студенти не можуть отримати практичного досвіду, набути необхідних практичних навиків. Позааудиторна робота є одним із методів підготовки майбутніх соціальних працівників. Організація позааудиторної роботи на належному рівні значно сприятиме професійному становленню фахівців із соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : [навчально-методичний посібник] / О. Г. Карпенко. – К. : Слово, 2011. – 248 с.
2. Ларіонова Н. Б. Практика як фактор оптимізації професійного становлення соціальних педагогів / Н. Б. Ларіонова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 4. – С. 93-96.
3. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : [підручник] / М. П. Лукашевич, Т. В. Семігіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
4. Сила Т. І. Професійна інтеракція в соціальній роботі: соціально-психологічні особливості взаємодії соціального працівника і клієнта : [монографія] / Т. І. Сила. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. – 241 с.
5. Толстоухова С. В. Перспективи вдосконалення змісту підготовки фахівців із соціальної роботи / С. В. Толстоухова // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – 2010. – № 1/2. – С. 91-98.

УДК 37.015.31:17.022.1

М.Є. Лещенко, викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (Україна, друга половина ХХ століття)

У статті розглядаються загальні засади морального виховання в Україні другої половини ХХ століття. Визначається, що процес морального виховання керувався офіційними документами уряду і був спрямований на виховання комуністичної моралі.

Ключові слова: моральне виховання, комплексний підхід, моральна вихованість, моральні цінності, моральні якості, комуністичне виховання.

В статье рассматриваются общие основы нравственного воспитания в Украине второй половины ХХ века. Показано, что процесс нравственного воспитания руководился официальными документами правительства и был направлен на воспитание коммунистической морали.

Ключевые слова: нравственное воспитание, комплексный подход, нравственная воспитанность, нравственные ценности, нравственные качества, коммунистическое воспитание.

The general principles of moral upbringing in Ukraine in the second half of the XXth century are studied in the article. It is defined that the process of moral education was guided by the official governmental documents and was oriented at the upbringing of communist morality.

Key words: moral education, integrated approach, moral behaviour, moral values, moral qualities, communist education.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема морального виховання особистості набуває все більшої актуальності. Це зумовле-

но дегуманізацією суспільних відносин, переоцінкою моральних цінностей, відчуженням людей один від одного, поширенням девіантної поведінки в суспільстві і, як наслідок, появою деструктивних, аморальних, агресивно налаштованих молодіжних угруповань.

Моральне виховання особистості в сучасних умовах розвитку суспільства – проблема, що хвилює вчених різних галузей наук. Аналіз і порівняння тлумачення терміна „моральне виховання” зарубіжними та вітчизняними вченими показав, що незважаючи на спільні елементи в розумінні його існують відмінності.

Термін „моральне виховання” в зарубіжних працях трактується як *moral development* (моральний розвиток) або *moral education* (моральна освіта). Але сучасні науковці України доходять висновку, що таке визначення не відбиває всієї складності проблеми морального виховання, обмежує її лише оволодінням знаннями про сутність моралі, уявленням про моральні цінності. Термін „моральне виховання” в педагогічній науці є широковживаним, але не має „чіткої визначеності”, на що вказував І. Бех. Так, учений пояснював, що виховну технологію ототожнюють з виховними методами, а введення цього поняття вважають даниною моді.

Моральне виховання особистості має на меті формування моральної вихованості, яка передбачає систему моральних знань, умінь, навичок, переконань, поглядів, норм. Завдання морального виховання визначають як процес трансформації суспільно значущих норм, принципів, регулюючих відносини, загальнолюдські моральні цінності в індивідуальні якості й формування на цій основі відповідних моральних якостей [2].

Мета цієї публікації – охарактеризувати особливості морального виховання дітей у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в особливі часи. З одного боку, сучасна епоха несе нам нові перспективи і нове натхнення, а з іншого – кидає виклик. Дванадцять років тому людство увійшло у нове десятиріччя, нове століття і нове тисячоліття. Оглядаючи ті події, які залишило після себе ХХ століття, можна зробити два основні висновки. Це століття позначилося найбільшим стрибком у розвитку технології, засобів інформації та зв'язку. В той же час, у минулому столітті у кровопролитних війнах загинуло більше людей, аніж за всю попередню історію людства.

Кожна історична доба формує певні світоглядні орієнтири та уявлення про природу і світ, місце, роль і сутність людини в ньому, її ставлення до самої себе та оточуючих. Особливо актуальною стає проблема моральності, моральних цінностей при підготовці фахівців із соціальної роботи.

В історії нашої країни також був період, коли проблема моральних норм, цінностей та ідеалів постала дуже гостро. Після Великої Вітчизняної війни нашому народу необхідні були стимули для виходу з кризи та стійкого існування і подальшого розвитку. І завдання підвищення морального духу народу було покладено на школу, суспільні організації та сім'ю.

У післявоєнний час радянська школа концентрувала свої зусилля на підвищенні рівня ідейно-виховної роботи. Цьому сприяло перетворення в життя постанов ЦК ВКП(б) та Ради Міністрів СРСР „О мерах по устранению перегрузки школьников общественной и другой неучебной работой” (1948), „О мерах дальнейшего улучшения работы средней общеобразовательной школы” (1966), „О завершении перехода ко всеобщему среднему образованию молодёжи и дальнейшему развитию общеобразовательной школы” (1972). У прийнятих Верховною Радою СРСР „Основах законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании” (1973) були закріплені основні політичні та організаційні принципи побудови системи народної освіти, узагальнений досвід комуністичного виховання школярів.

У 40-70-і роки поступово вирішувалось завдання переходу до всезагальної середньої освіти, покращувались структура, навчальні плани та програми загальноосвітньої школи. Подальший розвиток отримали методологічні основи теорії морального виховання.

У 40-50-х роках моральне виховання школярів відбувалось під впливом всієї системи виховної роботи партії, держави, школи, суспільних організацій. Основою для побудови роботи школи по ідейно-моральному вихованню слугували постанови ЦК ВКП(б) 1946-1948 років з ідеологічних питань. У них як важливий напрямок теорії і практики висувалась розробка конкретних аспектів науки про виховання – шляхів та засобів виховання патріотизму, національної гордості та достоїнства радянських людей.

У теорії морального виховання найбільш чітко прослідковується тенденція до подальшого розвитку її методологічних основ, визначення принципів виховання комуністичної моралі. Виходять у світ праці М.К. Гончарова „Основы педагогики” (1947) та П.Н. Груздева „К. Маркс и Ф. Энгельс о воспитании и образовании” (1957), публікуються статті В.С. Шевкіна „О коммунистической морали и воспитании”, М.К. Гончарова „Марксистско-ленинское учение о морали – основа коммунистического воспитания в школе” та інші. Автори розглядали співвідношення морального виховання та ідеології, діалектичний характер виховання комуністичної моралі.

Наступний етап розвитку теорії і методології морального виховання пов'язаний зі вступом країни в період розвинутого соціалістичного суспільства. Перемога соціалізму ознаменувалась утвердженням морально-політичної єдності радянського народу, колективізму, гуманізму, нового ставлення до праці тощо. В цей період починають створюватись нові умови для здійснення всебічного розвитку особистості кожної людини. Програма КПРС, моральний кодекс будівника комунізму стали важливою ланкою для розвитку морального виховання. Ці документи, що охопили всі види моральних відносин між людьми, стали конкретною програмою діяльності по вихованню комуністичної моралі у школярів [1].

Важливе значення мала концепція побудови процесу морального виховання на основі стосунків (Т.Є. Коннікова, І.С. Мар'єнко, Г.С. Щукіна та ін.). Виховання комуністичної моралі все частіше розглядається як процес, що наділяє діяльність школяра широким спектром ставлень до світу, оточуючої дійсності, людей [3].

Історичною віхою, що визначила новий підйом у розвитку теорії та практики морального виховання підростаючого покоління, був XXV з'їзд КПРС, де була висунена ідея комплексного підходу до всієї виховної роботи, обґрунтована необхідність виховання активної життєвої позиції у кожній радянській людині. Розкриваючи сутність структурних елементів комплексного підходу, і в тому числі морального виховання, вчені визначали основні шляхи підвищення ефективності всієї виховної роботи.

Під процесом морального виховання розуміли сукупність цілеспрямованих виховних впливів, наслідком яких має бути поступове формування високих моральних якостей особистості. Моральне виховання дитини зумовлюється як природженими якостями дитини, так і тими впливами, яких вона зазнає, а також її розвитком. Під розвитком розуміли ступінь, етап, на якому перебуває дитина у своїх можливостях щодо освоєння і засвоєння досвіду дорослих [6].

Як визначав І.Ф. Свядковський, моральний розвиток дитини відбувається під впливом багатьох факторів: моральної атмосфери сім'ї, прикладу дорослих та однолітків, того, що побачили та почули по радіо чи телебаченню. Мистецтво виховання полягає у створенні умов, за яких дитина переконувалася б у необхідності дотримання моральних норм та звикала до їх дотримання. Це досягається за умови врахування всіх факторів, що визначають моральний розвиток дитини [4].

У процесі морального виховання у людини виробляється така якість, яка в концентрованій формі характеризує ставлення людини до суспільства, до колективу, до інших людей, тобто її активну життєву позицію, де поєднані високий суспільний обов'язок та почуття відповідальності, слово та діло. Активна життєва позиція виражає свідоме поєднання особистих та суспільних інтересів, підкорення особистого суспільному у випадку суперечностей між ними, а також прагнення особистості до досягнення високих моральних ідеалів.

Дієвість морального виховання проявляється тоді, коли за високими моральними принципами стоїть адекватна їм реальна моральна поведінка, щоденна практика.

До засобів морального виховання відносили літературу та мистецтво, науку, масові засоби інформації та пропаганди, культурно-просвітницькі заклади, суспільну думку.

Сама система виховання підростаючого покоління в тогочасному суспільстві будувалась на органічному зв'язку сімейного та суспільного (головним чином шкільного) виховання.

Значення сім'ї в моральному вихованні та розвитку дитини визначалось насамперед тим, що вона є найпершою соціальною групою, яка активно впливає на формування особистості. Моральні стосунки в сім'ї – джерело виховання істинно людських стосунків між людьми. В сім'ї у дитини мають бути свої обов'язки, які вона має неухильно виконувати: допомога мамі, догляд за молодшими братами та сестрами, трудові доручення, коло яких постійно зростає. В сім'ї дитина повинна навчитися повазі до старших, піклуванню про малих [4]. Особистий приклад батьків – найважливіший засіб впливу на моральне виховання дитини.

Школа визначалась наступною важливою ланкою в системі виховання. Перед школою ставили завдання, пов'язані з моральною підготовкою підростаючого покоління в праці, характер якої змінюється згідно з науково-технічним розвитком. У процесі морального виховання молодших школярів діти оволодівають простими нормами моральності, вчать слідувати ним в різних ситуаціях (вдома, на вулиці, в громадських місцях).

Наступна ланка в системі морального виховання – суспільно-ідеологічні молодіжні організації. При вступі до піонерів чи в ряди комсомолу особливу увагу приділяли ідейно-політичному вихованню.

У процесі морального виховання використовували різноманітні форми роботи: в початкових класах та підлітковому віці – це розповідь вчителя, етична бесіда, в старших класах – систематичний курс етики, диспути на моральні теми, знайомство з навколишнім середовищем (туризм, екскурсії містом, на виробництво). Також дієвими формами морального виховання визнавали перегляд кінофільмів, що були «пройняті духом високої гуманності й дружби народів, правдиво відображали життя, показували працю і подвиги радянських дітей» [6]. Могутнім засобом формування моральних звичок вважали трудову діяльність, що починалась із самообслуговування і закінчувалась суспільно корисною працею.

Заохочення і покарання були ефективними засобами морального стимулювання. Заохочення використовували для того, щоб вплинути на учня, допомогти йому зміцнити позитивні риси характеру, збудити прагнення до самовдосконалення. Завдання покарання полягає в тому, щоб покараний пережив свою провину перед колективом, відчув свою неправоту, переглянув поведінку. В умовах радянського суспільства покарання має підтримуватись колективом, в якому перебуває особистість [6].

До актуальних проблем теорії і практики морального виховання того часу відносились: відображення змін соціальної структури радянського суспільства у моральному вихованні, врахування вікових, соціально-психологічних та інших характеристик молоді та особливо вплив науково-технічного прогресу на поведінку людей та ін.

Важливою проблемою морального виховання вважали боротьбу з відхиленнями від норм суспільної моралі, з антисуспільними її проявами (пияцтво, хуліганство, порушення трудової дисципліни).

Таким чином, у результаті морального виховання у людини мають сформуватись такі особистісні якості, як скромність, чесність, ввічливість, терпіння, сміливість, мужність, розуміння так званих меж пристойності тощо.

Висновки. У складному процесі формування особистості чільне місце належить моральному вихованню, оскільки зміст морального виховання учнів зумовлений потребами і вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівнем його моральності. З огляду на це завдання морального виховання – формування національної свідомості й самосвідомості, прагнення жити в гармонії з природою, свідомої дисципліни, обов'язку та відповідальності, поваги до закону, до старших, до жінки [5, с. 251]. Завданням морального виховання є також формування таких якостей особистості, в яких виявляється її ставлення до самої себе як до людини і до члена колективу. Це – чесність і правдивість, почуття честі і людської гідності, самокритичність, принциповість тощо.

Моральне виховання – виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Система освіти і виховання другої половини ХХ століття була націлена на шлях виховання комуністичної моралі в процесі виховання, навчання та розвитку дітей. Така робота мала відбуватись не тільки в навчально-виховних закладах, але і в сім'ї. Уряд розробляв і пропонував нові на той час шляхи і методи виховання гуманізму, патріотизму, колективізму тощо.

Список використаних джерел

1. Кутепова С. Г. Из истории развития нравственного воспитания: 1946-1976 гг. / С. Г. Кутепова // Советская педагогика. – 1984. – № 12. – С. 107-111.
2. Москальова Л. Ю. Теоретичний аналіз змісту морального виховання особистості [Електронний ресурс] / Л. Ю. Москальова. – Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_3_2006/1.doc.
3. Примерное содержание, воспитания школьников. Рекомендации по организационной системе работы общеобразовательной школы / И. С. Марьенко, С. Е. Хозе, О. С. Богданова и др. ; под ред. И. С. Марьенко. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1984. – 144 с.
4. Свадковский И. Ф. Нравственное воспитание / И. Ф. Свадковский. – Изд. 2-е. – М. : Педагогика, 1977. – 144 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003.
6. Цвеліх Т. І. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього шкільного віку : метод. посібник для вчителів / Т. І. Цвеліх. – К. : Рад. школа, 1974. – 144 с.